

Του ΜΙΧ. ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΑΚΗ*

Η ΚΑΤΑΡΡΕΥΣΗ του «υπαρκτού σοσιαλισμού» στην Α. Ευρώπη εύλογα συνδέεται τις τελευταίες μέρες με φαινόμενα και γεγονότα που εγγράφονται σχεδόν αποκλειστικά στη σφαίρα του πολιτικού. Και ο προφανής λόγος είναι τα όσα εφιαλτικά διαδραματίστηκαν στη Ρουμανία, κυριολεκτικά κάτω από τα μάτια μας. Εύλογα και εύκολα αφομόβωσε η κοινή γνώμη την πολιτική όψη των εξελίξεων. Ωστόσο ένα συνολικό σύστημα οργάνωσης της οικονομίας και της κοινωνίας είναι εκείνο που απορρίφθηκε μέσω της απόρριψης των πολιτικών μορφών διακυβέρνησης που χρησιμοποιούσε για την εμπέδωσή του, την επιδίωξη του και την αναπαραγωγή του. Αυτό είναι ολοφάνερο μέσα από τα λεγόμενα πολιτικών υπευθύνων, παλιών και νέων, απλών πολιτών αλλά και των ίδιων των διαχειριστών της γκορμπασοφικής πολιτικής στην ΕΣΣΔ όπου η κατάρρευση είναι ελεγχόμενη αλλά εξίσου αποφασιστική, τουλάχιστον όπως συνάγεται από επιστημονικές καταγγελίες και εξαγγελίες αλλαγών.

Αλλά είναι συνάμα και το πιο δύσκολο να αφομοιωθεί από ένα μεγάλο μέρος της κοινής γνώμης, ιδίως της ελληνικής και ειδικότερα της αριστερής, αλλά σαφώς όχι μόνον αυτής. Η έλλειψη πολιτικών ελευθεριών στον υπαρκτό σοσιαλισμό «αναγνωρίζονταν» με τον ένα ή τον άλλο τρόπο εδώ και πολύ καιρό, «συμφιφριζόταν» όμως με την ανάδειξη των οικονομικών και κοινωνικών επιτυχιών, οι οποίες ενδεχομένως δικαιολογούσαν, έστω και προσωρινά, την πολιτική κατάσταση που αποδιδόταν επίσης και στην πίεση «του εχθρού» ή ακόμα και στην ανωριμότητα των ενδιαφερομένων. Προφανή τα ιδεολογήματα, αλλά και ισχυρότατο το επιχείρημα του τύπου «τι ελευθερίες γνωρίζει ο πεινασμένος, ο άνεργος ή ο μη ασφαλισμένος άρρωστος».

ΚΑΙΝΑ που έρχεται από παντού η διαπίστωση πως ούτε και αυτά τα «ανταλλάγματα» της ανελευθερίας ήταν στέρεα και διαρκή, και ότι, τίθετα, το σύνολο του υπαρκτού σοσιαλισμού γνωρίζει μια χωρίς προηγούμενο κρίση της οικονομίας, της ανάπτυξης και της διαχείρισης, σε βαθμό που θέτει σε αμφισβήτηση και κίνδυνο και τις όσες «κοινωνικές» κατακτήσεις.

Δόγμα της σχετικής προπαγάνδας ήταν η προγραμματισμένη, αρμονική και ισομερής ανάπτυξη της παραγωγής, χωρίς τους ανορθολογισμούς και τις κρίσεις του καπιταλισμού, χωρίς αντιπαλότητα προς το περιβάλλον, χωρίς πληθωρισμό και ανεργία. Και αποκαλύπτονται σήμερα, ακόμα και σε κείνους που δεν ειδικεύονται στα σχετικά ζητήματα, καταρρέουσες ενδείξεις και αποδείξεις περί των αντιθέτων: στασιμότητα της ανάπτυξης (ο ρυθμός της έπεσε τα τελευταία χρόνια στο μισό), συγκεκριμένη υποαπασχόληση και ανοικτή ανεργία νέων, στεγαστική κρίση, τρομακτικές ανισομερείες και δυσαρμονίες στη δομή της σοβιετικής οικονομίας και της βιομηχανικής ανάπτυξης (τα τρία τέταρτα των συνολικών επενδύσεων πάνε στην ενέργεια, τις πρώτες ύλες και τον στρατό), ανορθολογική χρήση της ενέργειας και των πρώτων υλών (για την ίδια μονάδα προϊόντος μια σοβιετική βιομηχανία καταναλώνει δύο φορές περισσότερο από μίαν αμερικανική, και ένας από τους λόγους είναι οι αυθαίρετα και κεντρικά, δηλαδή όχι από την αγορά, καθορισμένες τιμές σε ολόκληρη τη λίστα των προϊόντων, υπανάπτυκτη δομή των εξαγωγών (περίπου οι μισές από το πετρέλαιο, ένα τέταρτο από τα όπλα...), βασικά τρόφιμα με το τίμιο στο μεγαλύτερο μέρος της χώρας, μείωση του μέσου όρου ζωής, υπολόγιση μόλυνση και ρύπανση του περιβάλλοντος, δημόσια ελλείμματα και τεράστιες πληθωριστικές πιέσεις που θέτουν σε κίνδυνο το μέλλον της οικονομίας.

Σ ΠΕΡΙΟΡΙΣΤΟΥΜΕ σε αυτό το τελευταίο, γιατί όταν το είχα αναφέρει πολύ παλιότερα, είχα υποστεί δυοπιστία έως και αστείες. Πληθωρισμός δεν είναι αναγκαστικά ταυτόσημη έννοια με την άνοδο των τιμών. Πληθωρισμό έχουμε όταν η ροή του διαθέσιμου εισοδήματος είναι σημαντικότερη από τη ροή των αγαθών και υπηρεσιών που μπορεί να αγοράσει. Αυτό το διαζύγιο των δύο ροών καλεί άνοδο των τιμών όταν αυτές διαμορφώνονται ελεύθερα στην αγορά. Όταν καθορίζονται διοικητικά και μένουν αμετάβλητες, τότε αντιστοιχούν τα εμπορεύματα και εντελίζονται οι υπηρεσίες, εμφανίζονται ενδεχομένως στη «μιαύρη» αγορά ή, αλλιώς, το χρήμα συσσωρεύεται και αποθησαυρίζεται, ενώ οι άνθρωποι περιμένοντας να υπάρξουν εμπορεύματα και υπηρεσίες, αναλωτής πάντως υφίσταται την στέρησή τους σε όλες τις

Εννοώ, λοιπόν, ότι σε συνθήκες πληθωρισμού η ελεύθερη αγορά, για αρκετά εμπορεύματα και υπηρεσίες μπορεί ο μέσος καταναλωτής να συγκεντρώσει όλη την αγοραστική του δύναμη σε ένα, στο και ακριβό, να κάνει όπως λέμε μια «τρέλα». Στη διοικούμενη οιοδήποτε αγορά ούτε αυτό δεν μπορεί να το κάνει, τουλάχιστον νόμιμα. Ενώ παράλληλα βλέπει άλλους να μπορούν να προμηθευθούν αυτό και άλλα αγαθά, όχι γιατί συγκέντρωσαν τις οικονομικές τους δυνατότητες, αλλά γιατί απλώς μετέχουν σε ένα σύστημα διανομής αγαθών με κριτήρια άλλης τάξεως, πολιτικά και κοιμητικά δηλαδή, που έχουν σχέση με το πρόσωπο και τις θέσεις του και όχι με το «απόρροιο» χρήμα.

Τηρουμένων των αναλογιών, έτσι λειτουργούσε και η φεουδαρχία. Και θα αντέπει ο ηθικολόγος, ναι, αλλά στην περίπτωση της ελεύθερης αγοράς ο καταναλωτής αφήνεται έρμαιος σε ενδεχόμενες τρέλες εις βάρος των βασικών του αναγκών. Και αναλογίζεται ο πολίτης της διοικούμενης οικονομίας, ποιος άραγε και πώς παίρνει το δικαίωμα να με προστατεύει και να ξέρει πριν από μένα και για μένα τι

Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΤΑΡΡΕΥΣΗ ΤΟΥ ΥΠΑΡΚΤΟΥ ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΥ

μου χρειάζεται, ιδίως όταν ούτε καν τις βασικές μου ανάγκες δεν καταφέρνει πια να καλύψει; Είναι κι αυτός ο διάλογος ένας από τους πυρήνες γύρω από τους οποίους κρυσταλλώθηκε η δυσανεξία και η εξέγερση σε όλα τα πεδία.

ΥΠΑΡΧΕΙ τέτοια πληθωριστική κατάσταση στον υπαρκτό σοσιαλισμό; Επίσημες πηγές στην ΕΣΣΔ υπολογίζουν τις «οικονομίες» των πολιτών σε 460 δισεκατομμύρια ρούβλια, δηλαδή λίγο παραπάνω από το σύνολο των λιανικών πωλήσεων για ένα χρόνο. Και από αυτά, τα 200-300 δισ. χαρακτηρίζονται ως ανικανοποίητη ζήτηση εμπορευμάτων και υπηρεσιών και, αν μπορούσαν να πάνε στην αγορά σε συνθήκες ελεύθερων τιμών, θα προκαλούσαν τριψήφιο ποσοστό αύξησης τους (λέει ο Εκόνομιστ, 18/11/89). Σε άλλες χώρες το φαινόμενο εκφράζεται καθαρά σε αύξηση των τιμών που φθάνει και ξεπερνάει το 20% ή και το 30%, με βάση στοιχεία επίσημα και ομολογουμένως ανεπαρκή.

Η εξέγερση αυτών και άλλων ανάλωγων φαινομένων ανάγεται στην αδυναμία της παραγωγής να ανταποκριθεί στο ύψος της ζήτησης και κυρίως στη σύνθεσή της (και έτσι εξηγούνται και τα τεράστια αποθέματα απούλητων προϊόντων, που κανείς δεν επιθυμεί να αγοράσει - και αυτό έχει

επίσης υψηλότατο οικονομικό κόστος). Και η αδυναμία αυτή δεν μπορεί να αναζητηθεί σε συγκυριακές καταστάσεις, αλλά στην ίδια τη λογική του συστήματος του υπαρκτού σοσιαλισμού.

ΑΝ ΠΑΡΑΜΕΙΝΟΥΜΕ, έστω και σχηματικά, στον χώρο της οικονομίας και της παραγωγής, το ζήτημα ανάγεται σε μια σειρά από αποφάσεις και επιλογές συντακτικού χαρακτήρα, οι οποίες, άσχετα από τις ιστορικές συνθήκες όπου διαμορφώθηκαν, οργανώθηκαν σε σύστημα που επικαλείται και θεωρητική νομιμοποίηση. Και αυτό συμβαίνει όταν π.χ. επικαλείται την ανάγκη κοινωνικής διεύθυνσης της οικονομίας ως ανατροπή της αναρχίας και του ανορθολογισμού της ανεξέλεγκτης αγοράς. Αυτή η ανάγκη ταυτίστηκε με την αναγκαιότητα άμεσης κατάρρευσης της αγοράς, που έτσι κι αλλιώς επιβαλλόταν και από την κατάσταση πολέμου στις αρχές του σοβιετικού καθεστώτος.

Η αναγκαιότητα αυτή πήγε να ανατραπεί την εποχή της ΝΕΠ, επανήλθε όμως σύντομα, και μάλιστα με τη μορφή της δυνατότητας να καταργηθεί η αγορά ως σύστημα ρύθμισης της προσφοράς και της ζήτησης και διαμορφώσης των άλλων οικονομικών αποφάσεων, όπως π.χ. οι επενδύσεις, το βασικό δηλαδή εργαλείο για την ανάπτυξη. Αντί της αγοράς υιοθετήθηκε η πλήρως συγκεντρωτική και κρατική διεύθυνση της οικονομίας.

Για να έχει όμως αυτή η μορφή διεύθυνσης έστω και ψήγματα ορθολογισμού, πρέπει να μπορεί να πείσει ότι βασίζεται σε αντικειμενικά επιστημονικά δεδομένα και κριτήρια ή στην πλήρη και κάθε φορά διαπιστωμένη συναίνεση των επιμέρους παραγωγών-καταναλωτών. Ως προς το πρώτο έγιναν απόπειρες να οργανωθεί ένα σύστημα τιμών και κριτηρίων επιλογής με βάση την σπάνι των συντελεστών της παραγωγής, πράγμα που θέτει τεράστια θεωρητικά και πρακτικά προβλήματα και που εν πάση περιπτώσει παραμερίζει εξίσου την έννοια της κοινωνικής παρέμβασης και της πολιτικής δούλησης, γι' αυτό και δεν ευδοκίμησε.

ΩΣ ΠΡΟΣ το δεύτερο, η έλλειψη ελέγχων και εξισορροπητικών εξουσιών (το μονοκρατικό κράτος είχε ήδη αναχθεί σε έκφραση της εξαφάνισης των ταξικών αντιθέσεων που έφερε η επανάσταση - διά μόνων των εξαγγελιών της) οδήγησε εύκολα όχι στην αναζήτηση της συναίνεσης αλλά στην επιβολή της. Όταν δε αυτό γινόταν δύσκολο ή αδύνατο στη σκέτη επιβολή και την καταστολή της οποιας αντίρρησης, και σε οποιαδήποτε κλίμακα. Η συντριβή των αγροτών στην ΕΣΣΔ, που σε ημιότερες μορφές πέρασε και ως αρχή του υπαρκτού σοσιαλισμού και αλλού, είναι ένα από τα δείγματα αυτής της «λογικής» και οι συνέπειές της πληρώνονται πολύ ακριβά, ακόμη και σήμερα, και όχι μόνο στην οικονομία.

Ανάλογες καταστατικού χαρακτήρα αλληλουχίες αποφάσεων και επιλογών παρατηρούνται παντού: στη βιομηχανία, στις υπηρεσίες, στην παιδεία, την έρευνα κ.α. Ο κεντρικός προγραμματισμός ισχυριζόταν ότι κάνει κάτι που δεν μπορούσε πράγματι να κάνει (να συντονίσει και να εναρμονίσει ένα εκθετικά αυξανόμενο αριθμό επιμέρους αποφάσεων και επιλογών, με γενικώς αποδεκτά κριτήρια) και, όταν αυτό αποδεικνυόταν στην πράξη, τότε έφταιγαν «τα πράγματα», δηλαδή οι άνθρωποι. Οι οποίοι σε όλους τους τομείς φρόντισαν με τον καιρό να λάβουν όλα τα πρόσφορα προφυλακτικά μέτρα, και άντε μετά να συζητήσουν για παραγωγικότητα και για συμμετοχή.

Ορθολογισμός, πάντως, δεν υπήρξε ούτε με τα παραδοσιακά ούτε με εναλλακτικά κριτήρια, και η αποκάλυψη αυτής της απουσίας είναι η πιο συνταρακτική εξέλιξη στην ιστορία του συστήματος. Αποκαλύπτεται συνολικά και στα επιμέρους (στο σύστημα αμοιβής της εργασίας, στην αντίληψη του κλειστού συστήματος ως προς τη διεθνή οικονομία, στην αντίληψη για την αξιοποίηση του περιβάλλοντος...). Δεν μπορεί όμως πια να «διορθωθεί» με επιμέρους επεμβάσεις, αλλά μόνο στη συνολική λογική του. Αυτό ξεπερνάει σαφώς τον χώρο της οικονομίας και εγκυμονεί γενικότερες αλλαγές, πρόδρομοι των οποίων ήδη εμφανίζονται στις χώρες όπου το σύστημα μεταφυτεύτηκε μετά τον πόλεμο με άλλου είδους «επιχειρήματα».

* Ο κ. Μιχ. Παπαγιαννάκης είναι ευρωβουλευτής του Συνασπισμού της Αριστεράς

Κυκλοφορεί την 1η Φεβρουαρίου 1990 και την 1η κάθε μήνα

ΕΛΛΑΔΑ & ΕΟΚ

Μηνιαία Οικονομική και Πολιτική Επιθεώρηση

Εγκυρη

Χρήσιμη

Πρακτική Ενημέρωση:

- για την ΕΟΚ και τους θεσμούς της
- για τις αποφάσεις, οδηγίες, διαγωνισμούς, δημοπρασίες της Κοινότητας που ενδιαφέρουν την Ελλάδα
- για τα επιχειρηματικά νέα και τα οικονομικά μεγέθη της Κοινότητας, με πίνακες και αναλύσεις
- για «το δούναι και το λαβείν» με την Κοινότητα
- για τις προοπτικές του 1992 και του 2000
- για τα πρόσωπα και τις υπηρεσίες που έχουν σχέση με την Ελλάδα

Και με αγγλόφωνο παράρτημα με θέσεις και ειδήσεις από την Ελλάδα για την ΕΟΚ, τα στελέχη και τις υπηρεσίες της

Εκδόσεις «Καπα» - Οργανισμός Ενημερώσεως και Προβολής - Δ. & Γ. Καλοφωλιάς Α.Ε.
Οδός Χαλανδρίου 39 - Μαρούσι 151 25 - Τηλ.: 682.7582/8 - FAX: 6818265

Κυκλοφορεί σε όλα τα περίπτερα σε ολόκληρη την Ελλάδα

Διαφημισθείτε

Προβάλετε τη

δραστηριότητά σας

και την

επιχειρηματική

οντότητά σας

Δείξτε

ότι ανήκετε

στην Ευρώπη

και προχωρείτε

προς το 1992